

در دا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

آیا حریم خصوصی آدم معمولی‌ها مهم است؟

سید میثم موسوی

تصویرگر

صدرا فیروزمند

کارشناسی برق دانشگاه امیرکبیر

داده شبکه‌های اجتماعی مطرح بین‌المللی منتشر نشود. برایشان از بزرگ‌ترین درز داده تاریخ اینترنت در سال ۲۰۱۳ گفتم که اطلاعات سه میلیارد حساب کاربری «پایگاه اینترنتی یاهو!» (Yahoo!) به سرقت رفت.^۳ بعد رسیدم به همین اواخر که نزدیک به ۸۰۰ میلیون داده از کاربران «فیس‌بوک» در سال ۲۰۱۹^۴ و بیش از ۲۰۰ میلیون داده از کاربران «اینستاگرام»، «تیک‌تاک» و «یوتیوب» در سال ۲۰۲۰ به بیرون درز کرد^۵ و در «دارک وب» به قیمت‌های گزاف به فروش گذاشته شد!^۶ آخر سر هم برای اینکه حساسیت موضوع را بالا ببرم و خطر را نزدیک‌تر از آنچه می‌پندارند، جلوه دهم، اشاره کردم به اخبار ضدونقیض از نشت اطلاعات هویتی چند میلیون ایرانی از طریق «پایگاه وزارت بهداشت»^۷.

بعد که حس کردم خوب خطر را تبیین کرده‌ام و بچه‌ها حساسی ترسیده‌اند (!) چند اصل و راهکار ضروری برای حفظ حریم خصوصی به‌عنوان راه نجات برایشان توضیح دادم؛ از قبیل شیوه درست انتخاب رمز عبور، جلوگیری از کوکی^۸ وب‌گاه‌ها (سایت‌ها)، راه‌های پیشگیری از «فیشینگ»^۹، شیوه‌های مقابله با مهندسی اجتماعی^{۱۰} و ... در نهایت هم تا تنور داغ بود، ضرورت استفاده از بسترهای بومی و لزوم نگهداری از اطلاعات کاربران در داخل کشور را تبیین کردم! اما درست در لحظه‌ای که خیال می‌کردم کار تمام است و تیر را به هدف زده‌ام، دانش‌آموزی دست بلند کرد و خیلی صریح پرسید: «همه این‌هایی که گفتید، اصلاً که چه؟!» بعدی هم که انگار منتظر بود چراغ اول روشن شود (!) بلافاصله اجازه گرفت و گفت: «واقعاً اطلاعات ما به چه دردمان می‌خورد؟ ببرند، نوش جانمان! جدیدتره‌اش را هم خواستند خودمان برایشان می‌فرستیم!!» از انتهای کلاس هم کسی بلند شد و این بار کنایه‌آمیز گفت: «ما که نه مسئول جایی هستیم، نه دانشمند هسته‌ای و نه آقازاده که اطلاعاتمان برای ام‌آی‌سیکس (Mi6)، موساد و سیا

شهریور ۱۴۰۰، «مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران» (ایسپا)، وابسته به جهاد دانشگاهی، در یک پایش عمومی ۱۵۷۰ نفره از افراد بالای ۱۸ سال سراسر کشور، افکار شهروندان ایرانی را نسبت به رسانه‌های اجتماعی بررسی کرد.^۱ بخشی از نتایج این پایش نکته تازه‌ای نداشت و مؤید همان مسئله‌ای بود که - متأسفانه - کمابیش همه ما به آن واقفیم؛ محبوبیت و کاربری بالاتر رسانه‌های اجتماعی خارجی (نظیر واتساپ، اینستاگرام و تلگرام) نسبت به رسانه‌های اجتماعی داخلی (روبیکا، سروش و ...) اما در بخش پایانی گزارش این پایش، پرسش جالبی از پاسخ‌دهندگان شده بود: «چقدر نگران هستید که ناخواسته اطلاعات شخصی شما در رسانه‌های اجتماعی فاش شود؟»

۱۶/۸ درصد از کاربران به میزان «زیاد» نگران فاش شدن اطلاعات شخصی خود در رسانه‌های اجتماعی بودند. ۱۳/۹ درصد «تا حدودی» در این خصوص احساس نگرانی می‌کردند. اما در کمال تعجب، بیش از ۵۰ درصد از پاسخ‌گویان «اصلاً» یا «به مقدار کمی» نگران افشای اطلاعات خود در رسانه‌های اجتماعی بودند! و در آن سو، فقط ۱۴/۸ درصد از کاربران «کاملاً» نسبت به این موضوع حساسیت نشان داده بودند. اما چرا این موضوع مهم است و این عددها نگران‌کننده‌اند؟ برای پاسخ اجازه دهید بحثی را که چندی پیش در خلال یکی از جلسه‌های کلاس با دانش‌آموزان دبیرستانی رخ داد، نقل کنم.

یک سؤال ساده: «اصلاً که چه؟!»

در یکی از جلسه‌های کلاس «تفکر و سواد رسانه‌ای»، به‌طور مفصل مشغول صحبت درباره تهدیدات حریم خصوصی در فضای مجازی برای بچه‌ها بودم. از «نشت‌های داده‌ای»^۲ معروف و پرسروصدا در جهان برای بچه‌ها می‌گفتم و اینکه سالی نیست خبر هک اطلاعات یا درز

فیس‌بوک و «کمبریج آنالیتیکا»^{۱۳} و فروش اطلاعات چند ده میلیون کاربر آمریکایی، این شبکه اجتماعی به منظور تحلیل شخصیت و اثرگذاری بر آرای ایشان در انتخابات ریاست جمهوری سال ۲۰۱۶ این کشور چنین آورده‌اند که الگوریتم‌های این شرکت به گونه‌ای عمل می‌کنند که «فقط از تحلیل ده لایک کاربران می‌توان شخصیت آن‌ها را بهتر از همکارانشان، با ۱۵۰ لایک دقیق‌تر از پدر و مادرشان و با ۳۰۰ لایک بهتر از همسر و شریک زندگی‌شان شناخت و رفتارشان را پیش‌بینی کرد!»^{۱۴}

دوم) دوستِ دوستِ دوستِ من ...

اجتماع انسانی مثل زنجیره‌ای درهم‌تنیده است و همه ما، حتی اگر مستقیم یکدیگر را نشناسیم، اما اگر حوصله داشته باشیم، به یقین می‌توانیم با چند واسطه، آشنای مشترکی بین هم پیدا کنیم و چه بسا فامیل هم در آمدیم (!) که آن شاعر شیرین‌سخن هم بیراه نفرموده است «بنی آدم اعضای یک پیکرند!» لذا حتی اگر بپذیریم ما آدم خاصی نیستیم و هیچ‌وقت هم قرعۀ مسئولیت‌های حساس به نام ما نخواهند خورد (!)، آیا اطرافیان ما هم همین گونه‌اند؟ در واقع، شاید ما در زنجیره اجتماعی از افرادی قرار داشته باشیم که هویت

کاربردی داشته باشد!»

فهمیدم در طراحی ارائه درس اشتباهی کرده‌ام، بچه‌ها حالا که خطرات را شنیده‌اند و از آن طرف حس کرده‌اند برای مقابله با تهدیدات حریم خصوصی، باید از اساس شیوه کاربری خود را از فضای مجازی تغییر دهند، از اساس موضوعی را که لزوم آن از نظر من بدیهی بود، زیر سؤال می‌برند! لذا در آن وانفسایی که بچه‌ها خوش‌حال بودند مچم را خوابانده‌اند و همه آنچه را رشته بودم پنبه کرده‌اند، در پاسخ به اینکه: «اصلاً چرا حفظ حریم خصوصی ما آدم‌معمولی‌ها اهمیت دارد؟» چهار پاسخ به ذهنم رسید.

اول) فکرِ فردا

«ردپای ما در فضای مجازی»^{۱۵}، بروزی از هویت، طرز فکر و سبک زندگی ماست. اینکه چه چیزی را جست‌وجو، چه صفحه‌هایی را ذخیره، چه کسانی را دنبال، چه پستی را منتشر یا چه چیزی را «پسند» (Like) می‌کنیم، نمایی جامع و دقیق از شمایل شخصیت و درونیات ما را نشان می‌دهد. و خبر بد اینکه الگوریتم‌های تحلیل شخصیت از طریق داده‌های ردپای مجازی کاربران، دقت حیرت‌انگیزی دارند! برای مثال، در شرح ماجرای رسوایی اطلاعاتی

جمع‌بندی: اصرار بر انکار نکنیم!

ظاهراً انسان اساساً میل دارد برای آزادی بیشتر، خطر و عقاب را از اساس انکار کند: «بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجَرَهُ أُمَّامَهُ»^{۱۸}. آنچه آن جلسه سواد رسانه‌ای به من نشان داد همین بود: اینکه دانش‌آموزان کلاس من، کمابیش، از خطرات و تهدیدهای فضای مجازی برای حریم خصوصی مطلع بودند، اخبار هک، اخاذی و نشست داده‌ها را پیش از آن هم شنیده بودند، اما باز هم عامدانه آن‌ها را نادیده می‌گرفتند؛ چون پذیرش احتمال این خطر مستلزم رعایت و انجام برخی اصول ایمنی در وب‌گردی و ترک برخی دیگر از عادت‌ها در استفاده از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی بود، و این موضوع به شاگردان من منحصر نیست.

نتیجه پایش «ایسیا» که در ابتدای این متن مرور شد نیز همین را نشان می‌دهد؛ اینکه بیش از نیمی از کاربران ایرانی رسانه‌های اجتماعی، هیچ توجهی به حریم خصوصی خود در این فضا و عواقب افشای اطلاعاتشان در آن ندارند؛ مسئله‌ای که خشت اول اصلاح آن را باید در همین دوران نوجوانی گذاشت، و الا «تا تریا می‌رود دیوار کج» ...

پی‌نوشت‌ها

1. ispa.ir/Default/Details/fa/2335
2. Data Breach
3. nytimes.com/2017/10/03/technology/yahoo-hack-3-billion-users.html
4. cbsnews.com/news/millions-facebook-user-records-exposed-amazon-cloud-server
5. newyork.cbslocal.com/2019/12/20/facebook-dark-web-data-breach
6. forbes.com/sites/daveywinder/2020/08/19/massive-data-leak235-million-instagram-tiktok-and-youtube-user-profiles-exposed/
7. swarajyamag.com/insta/235-million-users-of-instagram-youtube-tiktok-hit-by-massive-data-leak-profiles-put-on-sale-on-dark-web-report
8. b2n.ir/iran-data-breach
9. Cookie
10. Phishing
11. Social Engineering
12. Digital Footprint
13. Facebook-Cambridge Analytica data scandal
14. aparat.com/v/sRGhW
15. Data Mining
16. Big Data

۱۷. امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (علیه السلام): «سِرُّكَ أَسِيرُكَ فَإِنْ أَفْشَيْتَهُ صِرْتُ أَسِيرَهُ: راز تو، اسیر توست. اگر آن را فاش کردی، تو اسیر او خواهی بود» (غررالحکم و درر الکم، ج ۱، ص ۴۲۹).

۱۸. قرآن کریم، سوره قیامت، آیه ۵: «انسان در معاد شک ندارد، بلکه می‌خواهد آزاد باشد و بدون ترس از دادگاه قیامت در تمام عمر گناه کند» (ترجمه فولادوند).

و اطلاعات یکی از آن‌ها حائز اهمیت باشد. پس اگر به فکر خودمان نیستیم، به فکر دوستِ دوستِ دوستان باشیم!

سوم) همه «با هم» هستیم!

تافلر در کتاب «موج سوم» (۱۹۸۰) بیان می‌کند، آنچه در عصر اطلاعات ارزش و قدرت می‌آورد، حجم اطلاعات قابل ذخیره‌سازی و سرعت در محاسبات است. متأسفانه هر دوی این موارد حالا محقق شده‌اند. هم‌اکنون رسانه‌های اجتماعی هر داده‌ای را که در دسترسشان باشد، بدون استثنا جارو و اطلاعات را در حجم غیرقابل‌تصور ذخیره‌سازی می‌کنند. در آن سوی دیگر، پردازنده‌ها به حدی از سرعت و قدرت رسیده‌اند که به شرکت‌های تحلیل داده قابلیت می‌دهند که داده‌های کاربران را به‌دقت تحلیل کنند؛ موضوعی که از آن تحت عنوان «داده‌کاوی»^{۱۵} در «کلان‌داده»^{۱۶} (مه‌داده) یاد می‌شود.

چهارم) راز پنهان شود آشکارا؟

«حریم» از «حرام» و «حَرَم» می‌آید؛ یعنی آنجا که مس آن حرام است، دست بدان نتوان زد (دهخدا) و حمایت و دفاع از آن واجب است (معین). بر این اساس، حریم خصوصی در فضای مجازی محدوده‌ای از هویت و اطلاعات ماست که مایلیم مخفی بماند و همگانی نباشد. لذا اگر از همه دلایل پیشین هم بگذریم، این را نمی‌توان انکار کرد که همه ما «راز»هایی داریم که تحت هیچ شرایطی تمایل به افشاشدن آن‌ها نداریم و اگر «مدعی خواست که آید به تماشاگاه راز»، «دست رد بر سینه نامحرم» او می‌زنیم! «راز» هویت ما را می‌سازد و باید حواسمان باشد که «چون افشا شود، ما را به بند خود می‌کشد»^{۱۷} در روابط حضوری، چون به‌طور مستقیم با اشخاص روبه‌رو می‌شویم، حیا، خجالت و ترس از سرزنش شدن مانع از افشای راز می‌شود. اما در ارتباطات مجازی، «بی‌جسمی» و اینکه با اشخاص آن‌سوی خط به‌صورت فیزیکی روبه‌رو نمی‌شویم، اعتمادی کاذب می‌آورد که رازهایمان را راحت‌تر برای آن‌ها بازگو کنیم ... «ای دریغا رازداران یاد باد!» ...